

Date: 27th March-2025

O‘ZBEKISTONNING 2-JAHON URUSHI DAVRIDAGI ROLI VA NATIJALARI

Quvandiqova Nargisa Raximovna

Xorazm viloyati Qo‘shko‘pir tumanidagi

1- son Politexnikumining tarix fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonning Ikkinchi jahon urushidagi roli, uning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatlariga ta’siri tahlil qilinadi. Urushning O‘zbekiston xalqiga yetkazgan yo‘qotishlari, evakuatsiya jarayoni va mustaqillik davridagi tarixiy yondashuvlar haqida ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, Ikkinchi jahon urushi, front orti, evakuatsiya, demografik yo‘qotishlar, iqtisodiy tiklanish, tarixiy xotira.

O‘zbekiston Ikkinchi jahon urushi yillarida: harbiy va iqtisodiy ishtiroki. Ikkinchi jahon urushi 1939-yilda boshlangan bo‘lsa-da, Sovet Ittifoqi urushga 1941-yil 22-iyunda Germaniya hujumidan keyin kirishdi. O‘zbekiston ham Sovet Ittifoqining bir qismi bo‘lgani uchun, urushga bevosita jalb etildi. Respublikadagi mavjud resurslar, mehnat kuchi va harbiy xizmatga yaroqli erkaklarning safarbar qilinishi O‘zbekistonning urushdagi rolining muhim qismini tashkil etdi. O‘sha davrda Markaziy Osiyo hududi strategik jihatdan muhim ahamiyat kasb etgan bo‘lib, bu hududda sanoat ishlab chiqarishi yo‘lga qo‘yildi va harbiy zaxiralar tayyorlandi.

O‘zbekistondan 1,5 millionga yaqin kishi frontga safarbar qilindi. Ularning aksariyati piyoda qo‘shinlar tarkibida xizmat qilgan, ba’zilari esa tank qo‘shinlari, aviatsiya va artilleriya qismlarida xizmat o‘tashgan. O‘zbekistonlik jangchilar orasida ko‘plab qahramonlar yetishib chiqqan bo‘lib, ularning orasida Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo‘lgan askarlar ham bor edi. Masalan, Toshmuhammad To‘xtamurodov va Sobir Rahimov kabi harbiylar urushda jonbozlik ko‘rsatgan.

O‘zbekiston Ikkinchi jahon urushining dastlabki bosqichlarida harbiy ishlab chiqarishga moslashtirildi. Evakuatsiya qilingan zavod va fabrikalar respublikaga ko‘chirilib, sanoat ishlab chiqarishi urush ehtiyojlariga yo‘naltirildi. Jumladan, Toshkent, Samarqand va Farg‘ona viloyatlarida harbiy texnika va qurol-aslaha ishlab chiqarish korxonalari tashkil etildi. Mahalliy aholi, ayniqsa, ayollar va yosh bolalar og‘ir sharoitlarda ishlashga majbur bo‘ldi. Kolxoz va sovxozlarda mehnat sharoitlari qiyinlashdi, ko‘plab erkaklarning frontga ketgani sababli dehqonchilik ayollar, keksalar va bolalar zimmasiga tushdi.

Urush yillarida aholining turmush darajasi keskin pasaydi. Oziq-ovqat mahsulotlari taqchilligi, tibbiy xizmatning yetishmovchiligi va og‘ir mehnat sharoitlari keng tarqaldi. Bundan tashqari, urush yillarida O‘zbekiston boshqa hududlardan evakuatsiya qilingan millionlab odamlarni qabul qildi. Jumladan, Rossiya, Ukraina, Belorussiya va Boltiqbo‘yi davlatlaridan harbiylar, olimlar, muhandislar va bolalar O‘zbekistonga joylashtirildi.

Date: 27th March-2025

Mahalliy aholi ularni o‘z oilasiga qabul qilib, qo‘llab-quvvatlagan. Bu jarayon O‘zbekiston jamiyatining madaniy va etnik jihatdan boyishiga ham olib keldi.

Urushning O‘zbekistonga ta’siri va natijalari. Ikkinchi jahon urushi O‘zbekiston aholisiga katta yo‘qotishlar yetkazdi. Taxminiy hisob-kitoblarga ko‘ra, frontga ketgan 1,5 million kishining 450 mingdan ortig‘i urushdan qaytib kelmagan. Oila boshliqlarining yo‘qolishi natijasida ko‘plab oilalar iqtisodiy qiyinchiliklarga duch keldi. Bundan tashqari, urush davomida millionlab odamlar majburiy mehnat va front orti ishlariga jalb qilindi. Ko‘plab askarlar asirga tushib, noma’lum yo‘qotishlar qatoriga qo‘shildi.

Bundan tashqari, O‘zbekiston urush davrida boshqa hududlardan ko‘chirib kelingan aholining yangi yashash joyiga aylangan edi. 1941–1945-yillar oraliqida O‘zbekistonga Rossiya, Ukraina, Belorussiya va Boltiqbo‘yi davlatlaridan taxminan 1,5 million odam evakuatsiya qilindi. Bu jarayon mamlakat demografik tarkibiga ta’sir ko‘rsatib, madaniy va ijtimoiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi.

Urushdan keyingi iqtisodiy vaziyat og‘ir bo‘ldi. 1945-yildan keyin mamlakatda urush natijasida zarar ko‘rgan infratuzilmalarni tiklash ishlari olib borildi. Sanoat va qishloq xo‘jaligi sekinlik bilan tiklanib, Sovet Ittifoqi O‘zbekistonni paxtachilik va qishloq xo‘jaligi markazi sifatida rivojlantirishni davom ettirdi. Urush yillarida ko‘plab yangi zavodlar ochilgan bo‘lsa, urushdan keyingi davrda ular yana qayta iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qila boshladi.

Shuningdek, front ortida ish olib borgan ishchilar va dehqonlar urushdan keyingi yillarda rag‘batlantirildi, lekin aholining asosiy qismi og‘ir iqtisodiy sharoitda yashashda davom etdi. Sovet hukumati urushdan keyin qishloq xo‘jaligini rivojlantirish uchun yangi yerlarni o‘zlashtirish siyosatini davom ettirdi. Bu esa ekin maydonlarining kengayishiga sabab bo‘ldi, lekin qishloq aholisining mehnat yuklamasi kamaymadi.

Urush davrida O‘zbekistonga ko‘chirilgan san’atkorlar, yozuvchilar, olimlar va ziyolilar madaniy muhitga ta’sir ko‘rsatdi. Jumladan, Moskvadan Toshkentga evakuatsiya qilingan san’at akademiyalari va universitetlar mahalliy intellektual muhitni boyitdi. Urush yillarida ko‘plab teatrlar, kino va adabiyot sohalari rivojlanib, milliy madaniyatga yangi ta’sirlar kirib keldi.

Bundan tashqari, urushdan keyingi O‘zbekistonda mehnatkash qahramonligi targ‘ib qilindi. Sovet mafkurasi front ortidagi fidoyilikni targ‘ib etib, urush yillarida ishlagan ishchilar va dehqonlarni kommunistik qahramonlik timsoli sifatida ko‘rsatdi. Bu mafkura yoshlarga tarbiya berishda asosiy tamoyillardan biriga aylandi.

O‘zbekistonga evakuatsiya qilingan odamlarning aksariyati urush tugagach, o‘z vatanlariga qaytishdi. Biroq ayrim oilalar O‘zbekistonda qolib, mahalliy jamiyatga singib ketishdi. O‘zbek xalqi tomonidan qabul qilingan yetim bolalar orasida keyinchalik taniqli san’atkorlar, olimlar va davlat arboblari yetishib chiqdi. Bu jarayon O‘zbekiston xalqi orasida insonparvarlik va mehmondo‘stlikning yorqin namunasiga aylandi.

O‘zbekiston Ikkinchi jahon urushidan keyin: tarixiy xotira va siyosiy yondashuvlar. Sovet davrida Ikkinchi jahon urushi asosan “Ulug‘ Vatan urushi” deb nomlanib, uni Sovet xalqlarining fashizm ustidan qozongan buyuk g‘alabasi sifatida targ‘ib

Date: 27th March-2025

qilindi. O‘zbekiston ham bu mafkura doirasida urushda fidoyilik ko‘rsatgan xalq sifatida e‘tirof etildi. G‘alaba kuni – 9-may respublikada tantanali ravishda nishonlanib, urush faxriylariga hurmat ko‘rsatildi. Biroq Sovet tarixiy yondashuvi O‘zbekiston va boshqa ittifoq respublikalarining urushdagi yo‘qotishlari, majburiy safarbarlik hamda urushdan keyingi iqtisodiy qiyinchiliklar masalasini chetlab o‘tgan edi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, urush haqidagi yondashuv o‘zgardi. 1999-yilda Toshkentda “G‘alaba bog‘i” va “Motamsaro ona” yodgorligi ochildi. Bu monument urush qurbonlarini eslash va ularning xotirasini abadiylashtirish maqsadida bunyod etildi. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston urushda halok bo‘lgan o‘zbek askarlari xotirasiga ko‘proq e‘tibor qaratib, ularning ismlarini tarixiy hujjatlar orqali tiklashga harakat qildi.

Sovet davrida urush faxriylari alohida e‘tirof etilgan bo‘lsa, mustaqillikdan so‘ng 9-may “Xotira va qadrlash kuni” deb nomlanib, urush qatnashchilari va front ortidagi mehnatkashlarning xizmatlarini yodga olishga yo‘naltirildi. Bu kun endilikda faqat harbiy g‘alabani emas, balki urush qurbonlari va halok bo‘lganlarning oilalarini xotirlash kuni sifatida nishonlanadi. Toshkent va boshqa shaharlarida turli yodgorliklar tiklanib, urush qatnashchilarining hayoti va fidoyiligi haqida tadqiqotlar olib borilmoqda.

O‘zbekiston mustaqillikdan so‘ng, urushning ta‘siri va natijalari bo‘yicha yangicha tarixiy yondashuvlarni shakllantirdi. Endi urush nafaqat Sovet xalqlarining g‘alabasi sifatida, balki xalqimiz boshdan kechirgan fojialar, yo‘qotishlar va majburiy mehnatga safarbar qilingan millionlab o‘zbekistonliklarning taqdiri nuqtayi nazaridan ham o‘rganilmoqda.

Shuningdek, urush davrida O‘zbekistonning Sovet iqtisodiy tizimida majburiy ravishda ishlatilgani, resurslarning Moskva talablariga bo‘ysundirilgani haqida ham ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu esa O‘zbekistonning urush yillaridagi roli va yo‘qotishlarini yanada chuqurroq anglash imkonini bermoqda.

Bugungi kunda O‘zbekistonda urush xotirasi ikki asosiy nuqtai nazardan baholanadi. Bir tomondan, o‘zbekistonliklarning jasorati va fidoyiligi qadrlanadi, boshqa tomondan, urushning xalqimizga yetkazgan mislsiz zararlarini anglash va mustaqil tarixiy tahlil qilishga e‘tibor qaratilmoqda. Bu esa kelajak avlodlar uchun urush saboqlarini to‘g‘ri anglash va tarixiy xotirani adolatli baholash imkonini yaratmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hayit B. Turkiston — Ikkinchi jahon urushi yillarida. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000. – 256 b.
2. Ziyoyev H. Ikkinchi jahon urushi va o‘zbeklar // O‘zbekiston tarixi. – 2015. – №3. – B. 45–52.
3. Xolboev M. Ikkinchi Jahon Urushi yillarida O‘zbekistonda arxivlar faoliyati (Namangan viloyati misolida) // Arxivshunoslik jurnali. – 2020. – №2(14). – B. 110–117.
4. Abdinazarova Sh.Q. Ikkinchi jahon urushi yillarida O‘zbekistonda xalq maorif tizimining ahvoli // Xalq ta’limi. – 2021. – №4(89). – B. 35–42.

Date: 27th March-2025

5. Akbarov R.M. Ikkinchi jahon urushi yillarida o'zbek milliy matbuotida sog'liqni saqlash masalasi // Tarix va madaniyat tadqiqotlari. – 2022. – №1. – B. 78–85.

